

ЗМІСТ

Секція 1. Проблеми нормативно-правового регулювання національної безпеки в Україні

Басанська Н. В. ОХОРОНА ТА ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	8
Берендєєва А. І. ДОБРОВІЛЬНА ПОЖЕЖНА ОХОРОНА В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	16
Білека А. А. ЦИВІЛЬНА БЕЗПЕКА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	26
Брайченко С. М. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЯК ЗАВЕРШАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ СТАДІЇ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ОСОБИ.....	34
Грибенюк Г. С., Журбинський Д. А., Тарасенко А. В., Черницький В. О., Конельська А. А. ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕВАКУАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ІЗ ЗОНИ АТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ	39
Денисова А. В., Гомон Д. О. РЕФОРМУВАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ В УКРАЇНІ.....	46
Засулько С. С. ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ.....	54
Зеленський С. М. ТЕОРЕТИЧНЕ І ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТУ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ХАРАКТЕРИСТИЦІ ОСНОВНИХ ТИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	66
Карагіоз Р. С. ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА ЯК ГОЛОВНА РУЙНІВНА СИЛА ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	72
Кириченко О. В., Обрусна С. Ю., Мотрічук Р. Б. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОЗАСТОСОВЧИХ НОРМ ПРЕВЕНТИВНОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ВЖИВАЮТЬСЯ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ У СФЕРІ ПОЖЕЖНОЇ, ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ.....	80
Ковальчук А. Ю. СПІВПРАЦЯ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ У ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	89
Корнієнко М. В. ІСТОРИКО-СУТНІСНЕ ВИЗНАЧЕННЯ НАСИЛЬСТВА СТОСОВНО МАЛОЛІТНІХ.....	97
Корнієнко М. В., Іщук Б. М. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ В УКРАЇНІ ТА В КРАЇНАХ ЄВРОПИ	104
Кубаєнко А. В. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ ДО ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	111

Пендюра М. М., Старицька О. О., Тихомиров Д. О. ОФІЦІЙНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ТА КОНКРЕТИЗАЦІЯ ПРАВА: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ	118
Плужнік О. І. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ	124
Чернявський А. Л. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАБРУДНЕННЯ МОРЯ НАФТОЮ	134

**Секція 2. Організаційно-управлінське забезпечення діяльності
Єдиної державної системи цивільного захисту**

Горбаченко Ю. М. ЧИННИКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАКОННОСТІ ТА СЛУЖБОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ В ОРГАНАХ ТА ПІДРОЗДІЛАХ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ	146
Грибенюк Г. С. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОЇ АКТИВНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ПРОБЛЕМА УПРАВЛІННЯ	152
Губенко І. Я., Шапошнікова В. М. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ МЕДИЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УКРАЇНІ	162
Дендаренко Ю. Ю., Дендаренко В. Ю. МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ГІДРАВЛІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ І ХАРАКТЕРИСТИК ЩІЛИННИХ РОЗПИЛЮВАЧІВ НА ПРИКЛАДІ НАСАДКА ДЛЯ СТВОРЕННЯ РАДІАЛЬНОГО ВОДЯНОГО СТРУМЕНЯ-ЕКРАНА	170
Дулгерова О. М. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ ТА НС: ФУНКЦІЇ ТА ПРИНЦИПИ	181
Заїка П. І., Дядюшенко О. О., Фірсов С. А. АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОЇ ПОЖЕЖНОЇ ОХОРОНИ В УМОВАХ ПОЛІТИКИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	187
Обрусна С. Ю. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ РЕФОРМ	195
Панімаш Ю. В. ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ ТА ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ	207
Процюк Т. Б. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНИМИ РИЗИКАМИ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ	214
Спіркіна О. О. ПРОПАГАНДА ЯК ЗАСІБ ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ	221
Черненко О. М., Шевченко О. Т. БЕЗПЕКА ПИТНОГО РЕЖИМУ	228
Чубіна А. С. СУТНІСТЬ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ	234
Чубіна Т. Д. СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ «УПРАВЛІННЯ» І «КЕРІВНИЦТВО» ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ	243

Швиденко А. В., Куліца О. С., Дендаренко В. Ю. РОЗРОБКА «ЕЛЕКТРОННОЇ БАЗИ ВИХІДНИХ ДАНИХ РОЗРОБКИ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАХОДІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ У ПРОЕКТНІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ»	249
---	------------

Секція 3. Стан та проблеми державного регулювання національної економіки

Бразілій Н. М., Чубань В. С. ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА НА ОХОРОНУ ПРАЦІ	262
---	------------

Гавриленко В. О. БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ	271
---	------------

Головченко С. І. МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА....	282
---	------------

Кришталь Т. М., Тищенко О. М. МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ДСНС УКРАЇНИ	291
--	------------

Крот Ю. М., Пастернак Я. П. ОСОБЛИВОСТІ АУДИТОРСЬКОЇ ПЕРЕВІРКИ ФОРМУВАННЯ ТА ОБЛІКУ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА НА ОХОРОНУ ПРАЦІ.....	299
--	------------

Куриліна О. В. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ЗМІННІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	308
---	------------

Чубін Т. К. ІНДЕКС ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ: МЕТОДИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИМІРЮВАННЯ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА СВІТОВОМУ РІВНЯХ.....	313
--	------------

Шинкаренко О. М. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ЯК ВАЖЛИВОГО ФАКТОРА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	322
---	------------

Секція 4. Місце та роль гуманітарних знань в процесі підготовки фахівців органів державного управління

Вовк Н. П. ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ КОМУНІКАЦІЇ В АНТИКРИЗОВОМУ УПРАВЛІННІ	332
--	------------

Демченко С. О., Демченко А. В. АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	338
---	------------

Дмитренко М. Й., Пасинчук К. М. КОМПОНЕНТИ, КРИТЕРІЇ, РІВНІ ТА ПОКАЗНИКИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ.....	347
--	------------

Іванова І. В. ІНШОМОВНА КУЛЬТУРОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ	356
--	------------

Кришталь М. А., Снісаренко А. Г., Фомич М. В. ЧЕРКАСЬКА НАУКОВА ШКОЛА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ-РЯТУВАЛЬНИКІВ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	363
--	------------

<i>Мовчан Л. Г., Рум'янцева К. Є.</i> МІСЦЕ І РОЛЬ ГУМАНІТАРНИХ ЗНАНЬ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ І ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ.....	373
<i>Мукомел С. А.</i> ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЯК КОМПОНЕНТА АКМЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ	382
<i>Потапенко Л. В.</i> ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ОСОБИСТІСНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД.....	390
<i>Томіленко А. Г.</i> ПІДГОТОВКА КАДРІВ У ГАЛУЗІ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ У 20–30-их РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ	397
<i>Усов Д. В.</i> ТЕОРІЯ РАЦІОНАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В ДИСКУРСАХ СУСПІЛЬНОЇ УГОДИ	403
<i>Чабак Л. І.</i> ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ІНШОМОВНУ ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ	411

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА ЯК ГОЛОВНА РУЙНІВНА СИЛА ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Карагіоз Р. С., канд. політ. наук

Одеський державний університет внутрішніх справ

Громадянська війна – найбільш жорстока з усіх видів війн, під час якої відбувається зміна влади і суспільства. Загальною політичною основою громадянських війн є боротьба за владу, зміна або спроба змінити політичний режим збройним насильницьким, непарламентським, а отже, й антиконституційним шляхом. Громадянська війна, за визначення американського дослідника М. Верри, – це «віртуальне рівняння влади і насилля» [1, р. 19].

Громадянська війна є наслідком кризи всередині суспільства й антагоністичних протиріч між окремим політичними силами, верствами населення або соціальними групами. Вона радикально вирішує політичну кризу, хоча є винятково небажаною формою розв'язання соціальних протиріч. На думку Є. Головахи, у громадянській війні простежується «...конфлікт старих і нових еліт, соціальний вибух, характерний для кризових періодів протистояння маси – еліта, яке загрожує масовими кровопролиттями» [2, с. 40].

Наступний підхід до визначення поняття базується на тлумаченні громадянської війни з погляду насилля, а саме застосування силових методів і психологічного тиску в боротьбі для придушення протиборчої сторони і досягнення поставленої мети – завоювання влади. Д. Армітаж наводить таке визначення поняття «громадянська війна» – це «організоване колективне насилля в межах єдиного державного устрою, що призводить до поділу суверенітету у боротьбі за владу» [3]. До основних рис такого насилля Д. Армітаж відносить жорстокий, непередбачуваний характер і, здебільшого, відсутність логічного завершення. Цитований дослідник навіть порівнює громадянські війни з вулканами, вважаючи їх за своїми наслідками дуже схожими

Під час громадянської війни насилля стає заходом, за допомогою якого протиборчі сили досягають своєї мети, стверджують свої пріоритети. Останнє зумовлене радикальними протиріччями протиборчих сторін-учасників під час збройних конфліктів, зокрема і громадянських війн. Тобто, збройне насилля є першоосновою громадянської війни, а рушійними силами, як правило, виступають соціальні й національні групи, політичні рухи та партії, воєнні й бандитські угруповання, революційні діячі, вожаки, керівники, пересічні громадяни, терористи.

У межах означеного підходу до визначення поняття громадянської війни, крім боротьби за владу як мети, дослідники додають повалення існуючого режиму. Так, Т. Гарр [4, с. 50] вважає, і автор цілком поділяє цю точку зору, що громадянська війна – це високо організоване політичне насилля за масштабною участю населення для повалення режиму або знищення держав, яке супроводжується суцільними актами насилля.

З аналогічних позицій розглядає сутність громадянської війни і С. Нефьодов, підкреслюючи, що це «високоорганізовані насильницькі дії великих груп дисидентів, що представляють собою повномасштабні військові операції проти режиму з максимальною кількістю жертв, максимальним ступенем руйнування і тривалістю від декількох тижнів до декількох років» [5, с. 171]. На думку А. Маникіної, аналізований феномен – це одна із форм застосування збройного насилля, спрямована на вирішення внутрішніх проблем, повалення або відновлення конституційного устрою і порядку» [6, с. 433].

У громадянській війні як колективному насиллі кожна з протиборчих сторін відповідно себе й ідентифікує. Так, одна сторона ідентифікує себе з державою і державними інститутами, стабільність яких необхідно підтримати або відновити. Це закономірно веде до більшої жорстокості і до більшої готовності виконувати жорстокі накази. Учасники іншої протиборчої сторони ідентифікують себе передусім з народом чи з певною соціальною верствою, і в цьому випадку велику роль відіграє ідеологія.

Виходячи з того, що об'єктом збройної боротьби виступає державна влада, деякі дослідники саме з цією ознакою пов'язують розуміння сутності поняття «громадянська війна», яка розглядається ними як нелегітимна (незаконна) модель захоплення державної влади.

Громадянська війна становить зміну моделі управління відповідно до її носіїв. До того ж, як зазначає В. Корчміт-Матюшов, перед зміною системи управління, як правило, з'являється потенційно нова, альтернативна система управління, що представлена харизматичними лідерами з їхніми прихильниками [7, с. 70].

Аналогічну точку зору висловлює і С. Мосов, визначаючи цю форму війни як «...зіткнення великих груп людей, які мають за мету перебудову суспільства, встановлення домінування в ньому певної політичної сили, зміну інститутів влади, вставлення або ліквідацію диктатури певного угруповання і особистостей» [8, с. 111].

Відома дослідниця феномену громадянських війн С. О. Вовк вважає, що у багатьох дослідженнях визначення поняття «громадянська війна» пов'язано виключно з перебудовою суспільства в соціокультурному плані, коли відбувається зіткнення «старого» та «нового» укладів співіснування в межах однієї держави. Так, наприклад, С. Черняхівський вважає, що протиборчі сторони мають свій образ світу (існуючого чи майбутнього), який повинен бути в державі. І відповідно, громадянська війна – це боротьба «...в соціокультурному розколі між прихильниками Утопії (якщо правильно розуміти цей вислів) і прихильниками «старого світу» – прихильниками його збереження, у першу чергу, звичайних побутових, ритуальних і традиційних образів» [9, с. 40]. Подібний підхід спостерігається й у С. Гантітттона, який розглядає громадянську війну як зіткнення інтересів у межах однієї країни представників-прихильників різних цивілізацій, культур, соціально-економічних систем, які бажають володіти політичною владою.

Варто звернути увагу й на те, що громадянська війна – це внутрішня, локальна війна в межах однієї суверенної території. Передусім це визначення міститься в так званому «Кодексі Лібера», автором якого є відомий американський юрист Ф. Лібер, який підготував історико-юридичне дослідження «Сторони, що беруть участь у партизанській війні, у світлі законів та звичаїв війни». Це дослідження було затверджено у вигляді «Інструкції польовим військам США» (наказ № 100 від 1863 р.). У ст. 150 розділу 10 Кодексу «Повстання – громадянська війна – заколот» визначено, що «громадянська війна – це війна, що ведеться в межах однієї держави двома або більше сторонами, кожна з яких прагне до панування над усією країною і уявляє себе єдиним володарем права законно нею управляти» [Цит. за : 10, с. 90–91].

Підхід до дефініції «громадянська війна» як різновиду внутрішньої війни простежується і в сучасних дослідженнях. Так, на думку М. Розова, громадянська війна – це внутрішня війна в межах однієї політичної спільноти, що характеризується тим, що лінія поділу між сторонами носить політичний характер, і кожна сторона має прагнення до захоплення та встановлення влади над усією територією спільноти [11, с. 31].

Заслуговує на особливу увагу й думка В. Насіновського про те, що всі локальні війни (зокрема й внутрішні) належать до конфліктів середньої і низької інтенсивності. Дослідник наголошує, що громадянська війна – це конфлікт, під час якого відбувається обмежене збройне зіткнення між сторонами, що борються за владу і застосовують звичайні засоби збройної боротьби з обмеженням масштабу і району застосування їх, яке є сукупністю воєнних (бойових) дій і не переходить у війну (тобто, коли немає правового акту про оголошення стану війни [12, с. 32]).

Отже, яку б точку зору ми не розглядали, можна з упевненістю стверджувати, що всі, без винятку дослідники, які б позиції вони не відстоювали, згодні в тому, що громадянська війна є катастрофою для держави й народу і проявом конфлікту в суспільстві з питань політичної влади, оскільки в ньому задіяні тисячі людей, об'єднані у великі соціальні групи зі своїми інтересами. Громадянська війна відображає на політичному рівні соціальні протиріччя та проблеми управління, що існують у суспільстві, державі на певному етапі розвитку.

У цьому контексті заслуговує на увагу і соціальний аспект дій. Так, застосування розробленої Е. Фроммом концепції «соціального характеру» для дослідження громадянської війни дозволяє вживати для аналізу її сутності інструментарій масової психології та психології особистості.

Соціальний характер виконує важливу суспільну функцію. Будь-яке суспільство є неоднорідним, має складну структуру, складається із різних груп, що мають свої інтереси. Однак усі члени суспільства, незалежно від їхнього соціального статусу, повинні поводитися відповідно до вимог соціальної системи. Функція соціального характеру полягає в оформленні енергії в середині суспільства для продовження функціонування цього суспільства [13, с. 331]. Соціальний характер виконує роль приводного пасу між структурою суспільства і панівною ідеологією. Водночас доцільно зазначити, що вплив може бути і прямий, і зворотній. Більше того, панівна ідеологія виступає як раціоналізація несвідомих потреб, що управляють людиною. Теорія соціального характеру як інструмента дозволяє зрозуміти політичні процеси, що відбуваються під час громадянської війни, може бути універсальним методом незалежно від історичної епохи, у якій відбувається війна. Крім того, актуальність такої теорії збільшується в площині вивчення ментальності народу, що переживає внутрішню війну.

На думку С. О. Вовк, застосування положень Е. Фромма корисне у вивченні поведінки особистостей під час громадянської війни, особливо авторитарного й революційного характеру. Справа в тому, що авторитарність часто поєднується з бунтарством, й тому може помилково бути прийнята за революційність. Крім того, концепція «соціального характеру» необхідна для з'ясування проблеми психології особистості під час громадянської війни, коли на арену політичної боротьби виходить велика кількість революціонерів, авантюристів, авторитаристів зі своїми цінностями й потребами.

Розгляд громадянської війни в контексті соціального і політичного протесту спонукає до висновку, що причиною і рушійною силою протесту є відторгнення існуючих політичних відносин, політичного режиму загалом різними соціальними, етнічними, релігійними групами. Отож, громадянську війну можна розглядати як колективну незгоду, що виявляється у вигляді відкритого спротиву, руйнівних колективних дій, спрямованих на зміну системи влади.

За визначенням С. О. Вовк, громадянська війна – це модель кризового розвитку політичного конфлікту, яка відображає певний етап у процесах розвитку суспільно-політичної системи держави, що спричинений антагоністичними протиріччями і в якому протиборчі сторони, ідентифікуючи себе з державними інститутами або з народом / частиною народу, за допомогою збройного насилля спрямовують свої дії на захоплення / збереження влади, повалення / консервування існуючих політичних структур, політичне та фізичне знищення супротивника [14, Вовк, с. 95].

Цілком вірно твердження, що під час громадянської війни відсутні звичайні кордони між війною та миром, фронтом і тилом, між дозволеним і недозволеним у правовому полі. Держава і регулярна армія втрачають монополію на насилля, яке все більше «приватизується» воєнно-політичними угрупованнями. Відсутність поділу на фронт і тил зумовлена тим, що об'єктами знищення для супротивників є найбільш суттєві центри життєдіяльності й інфраструктури, які їх поєднують і забезпечують. Зважаючи на це, і природне, і техногенне середовище рівною мірою є і джерелом небезпеки та ризику для життя, і місцем захисту від останніх, тобто важко спрогнозувати, чи буде будь-яка споруда, природний об'єкт надійним притулком або ціллю для нанесення руйнівного удару.

Як свідчить історія людства, під час громадянських війн протиборчі сторони застосовують найчастіше методи і засоби, заборонені з погляду міжнародного права і співтовариства. Супротивники не дотримуються принципу, що забороняє застосувати в збройних конфліктах зброю, снаряди і речовини та методи ведення війни, які можуть завдати надмірні ушкодження або принести зайві страждання цивільному населенню країни.

Використовують заборонені, згідно з міжнародними правовими нормами засоби і методи, що спричиняють надмірні руйнації, які мають невивіркову дію, порушується принцип захисту цивільного населення під час війни. З боку протиборчих сторін зазнають нападу цивільне населення або цивільні об'єкти.

Під час громадянської війни сторони використовують такі методи ведення війни, заборонені відповідно до міжнародного права:

- зрадницькі вбивства, поранення цивільного населення або політичних діячів, лідерів та інших представників протиборчої сторони;

- убивства або поранення представників протиборчої сторони, що здалися і склали зброю;

- повідомлення тому, хто обороняється, що в разі опору пощади (помилування, амністії) нікому не буде;

- незаконне використання знаків Червоного Хреста;

- терор цивільного населення, тобто акції масового фізичного, психологічного, ідеологічного насилля, що здійснюється суспільно-політичними воєнними структурами, які мають певну владу над соціальним контингентом, що перебуває в полі їхньої діяльності, для схилення мас до певної поведінки [15, с. 10].

Громадянська війна як політичне, а згодом і збройне протиборство між співвітчизниками в принципі не може бути оцінена її учасниками однозначно, виникає як мінімум біполярна оцінка. З точки зору сприйняття безпосередньо учасниками й цивільним населенням, громадянська війна не сприймається як зіткнення класів, соціальних, етнічних, релігійних груп чи цінностей [16, с. 31]. На ту чи ту протиборчу сторону може пристати людина незалежно від соціального статусу, політичних поглядів, але при цьому цілком не згодна з лінією протилежної сторони, тобто спостерігається домінанта людських пристрастей, які не піддаються будь-якій диференціації.

Можна охарактеризувати кілька підходів до виокремлення різновидів політичних наслідків, залежно від певних критеріїв, що дозволить розглянути політичні наслідки системно й різновекторно: в історичній, просторовій, хронологічній та інших площинах [17, с. 176].

Для виокремлення політичних наслідків громадянських війн доцільно застосувати підхід М. Жияєва [18, с. 170], згідно з яким соціально-політичні наслідки внутрішніх війн з огляду на часовий вимір і підсумкові результати можна поділити на три групи: поточні, підсумкові політико-юридичні; віддалені геополітичні наслідки.

1. Поточні політичні наслідки: зміни в соціальній і політичній структурах суспільства (прискорене розшарування суспільства за рівнями доходів; зникнення меж середнього класу; зростання люмпенізованих і маргінальних прошарків; міграції; обмеження громадянських прав і свобод, перетворення країни в єдиний бойовий табір); зростання ролі держави (створення надзвичайних органів управління; розширення повноважень спеціальних служб; централізація управління економікою; обмеження демократії; жорстка регламентація видавничої діяльності або її обмеження; звичайними стануть примус, надзвичайне вирішення питань, насильство); зміна перебігу і спрямованості соціальних процесів (зростання популярності радикальних політичних рухів; зростання антивоєнних рухів; деградація суспільства).

2. Підсумкові (політико-юридичні наслідки): зміни кордонів і територій; розпад і виникнення нових державних утворень. Згадаємо наслідки громадянської війни в Росії: зміни складу, розпад або створення нових коаліцій.

3. Віддалені (геополітичні) підсумки: створення або розпад міжнародних організацій; глобальні зміни у співвідношенні сил на світовій арені; формування нового воєнно-політичного стану.

Подібного підходу дотримується і С. Сірий, який запропонував поділ наслідків на поточні, підсумкові і віддалені.

Поточні наслідки: регламентація суспільно-політичних процесів; підвищення ролі держави; деградація суспільства, зростання громадських і політичних рухів і організацій; звуження політичних відносин між політичними інститутами, суб'єктами політичного життя; жорстка регуляція діяльності і поведінки людей, об'єднань, державних органів; призупинення, обмеження в діяльності засобів масової інформації; зрощення ВПК з державними структурами; створення надзвичайних органів управління; розширення повноважень спецслужб; обмеження демократії.

Підсумкові наслідки: ослаблення держави; руйнація політичного режиму; втрата територіальної цілісності; втрата державної незалежності; падіння міжнародного престижу.

Віддалені: створення і розпад міжнародних організацій; глобальні зміни сил на світовій арені; формування нової системи відносин [19, с. 15].

Аналіз наведених класифікацій доводить, що за підсумками громадянської війни держава не може повернутися до довоєнного суспільно-політичного ладу, бо більшість деформацій, які відбулися внаслідок воєнного стану суспільства, стають незворотними.

Варто зазначити і таку групу наслідків, як екологічні, які відображають вплив громадянської війни на природне середовище, на регіональні й локальні екосистеми. До цих наслідків дослідники відносять руйнування гребель на річках і водосховищах; знищення об'єктів рослинного і тваринного світу; застосування зброї масового знищення; забруднення ґрунтів і водних ресурсів; нераціональне використання природних ресурсів, що не може не руйнувати цивільну безпеку країни.

Громадянські війни призводять до порушення балансу довкілля, що є однією з умов виживання, збереження та розвитку людства. Особливу загрозу для природного середовища несе застосування хімічної і бактеріологічної зброї під час громадянських війн, застосування якої призводить до того, що стратегічні ресурси стають непридатними для застосування і виникає потреба правового механізму захисту таких ресурсів. Військові дії під час конфліктів призводять до погіршення стану навколишнього середовища, збільшується рівень епідемічних ризиків і спостерігається руйнування екосистем.

Громадянські війни мають, безумовно, і духовні наслідки, що відображають вплив війни на духовну діяльність, духовні відносини, духовну життєдіяльність суспільства, тобто на єдність духовної свідомості, духовної діяльності та духовних інститутів, зокрема й відображення подій громадянської війни в пам'ятках культури.

Громадянська війна вносить зміни до «базового типу особистості», які неоднаково виявляються в різних соціальних верствах, залежно від належності особи до тієї чи тієї субкультури [20, с. 92]. Відповідні процеси найбільше проявляються під час внутрішньої війни, яка ведеться малоорганізованими, напіванархічними масами збройних супротивників, які відчувають ненависть один до одного, напружені ідеями націоналізму або класового антагонізму.

Відбувається формування особливого світогляду військових з досить різними системами цінностей. У поглядах воїнів втрачає свою значущість життя, відбувається знецінення власного життя та життя ворога. Останнє нівелює

ставлення до «благородних» і «злочинних» форм насилля. Поряд з ідейною непримиримістю та політичною мотивацією поведінки постає особиста помста. Помста за родичів і близьких, за знищення з боку солдат, за зірвані погони, за матеріальні втрати.

У світогляді учасників протиборчих сторін терор визнається доблестю, солдати та офіцери згодні брати участь у карально-терористичних акціях проти цивільного населення. Всілякі пограбування (розбій, самозабезпечення, «реквізиція») стають повсякденним явищем. Простежується прагнення до власного збагачення, особливо з-поміж примусово мобілізованих. Неминучим наслідком падіння моральності стає різке падіння дисципліни, особливо не в бойовій обстановці.

Неможливо не торкнутися і психологічних наслідків, які відображають вплив громадянської війни на психологічний стан як окремого індивіда, так і груп, і всього населення держави загалом. Екстремальні умови зовнішньої війни, внутрішнього збройного конфлікту (громадянської війни) призводять до змін морально-психологічного клімату всього суспільства, поведінки окремих груп і індивідів. Змінюються психологічний стан і внутрішній світ людини, моделі поведінки, ставлення до ворога, відбувається так звана ланцюгова реакція: терор – насилля – жорстокість [див. детал. : 21].

В умовах громадянської війни свідомість основної маси населення характеризується такими рисами, як: крайня нестійкість, часті переходи від страху до агресії, намагання збагатитися за чужий рахунок; перерозподілом власності, здатністю до локалізації негативних психологічних комплексів на «образі ворога», невпевненість у майбутньому, одночасно готовність віддати життя за свою ідею, свій «новий» / «старий» світ, формування мілітаризованої свідомості.

До психічних наслідків дослідники відносять також прояви соціально-психологічних синдромів, недовірливе ставлення до навколишнього світу, соціальну відгородженість, відчуженість, відчуття спустошеності, безнадії та постійної загрози. Ці ознаки призводять до дезадаптації в міжперсональному, соціальному і професійному функціонуванні. Після повернення до мирного життя у більшості людей, які брали участь у військових діях, зберігалися переживання подій бойових часів, з'являлися роздратованість і спалахи гніву, порушення сну, кошмарні сновидіння, почуття загрози, загальна напруженість, конфліктність у професійній, сімейній і соціальних сферах, наростало негативне ставлення до соціальних структур суспільства, погіршення спілкування з іншими. А рисами, що вивільняються внаслідок загальної ненависті між громадянами однієї країни, «стають прояви групового нарцисизму та некрофілії, фанатизму, жорстокості, асоціальності, нестійкості, конформізму» [22, с. 91].

Під час воєнних дій і безпосередньо громадянської війни відбуваються зміни в масовій свідомості населення, яке розділено на протиборчі групи. На думку відомих дослідників, таких як Р. Хісамундінов [23], В. Гальцова [24] та ін., свідомість людини формується під дією ціннісних настанов (уявлення про справедливість збройної боротьби, переконання в правоті своєї справи, ставлення до ворога, до товаришів по зброї, до цивільного населення, до майбутнього шляху розвитку суспільства).

Аксіоматичним є твердження, що у громадянських війнах не може бути переможців. Дійсно, термін «переможці» відносно внутрішньої війни використовувати недоцільно, бо навряд чи можуть бути переможці у війні співвітчизників. Громадянська війна – це завжди «піррова перемога».

Внутрішня війна розмиває єдність нації, виникає проблема «ми – вони», «свій – чужий» у відносинах між громадянами, потенційно небезпечний «чужий» перетворюється в реального смертельного ворога. Пошук ворога переміщується всередину країни, поняття «свій – чужий» втрачають чітку визначеність, і тоді

«ворогом» може стати кожен, крім того, категорії «чужорідний», «не свій» постійно змінюються та розширюються, виникає загальна підозрілість [25]. Відбувається еволюція образу ворога, під час якої основною тенденцією стає перехід від домінувальних у минулому пропагандистських стереотипів до особисто-побутових, емоційно-конкретних образів, що сформувалися в результаті власного досвіду.

«Образ ворога» стає не тільки максимально негативним політичним, етнічним чи релігійним стереотипом, а й частиною військового дискурсу.

Також слід зауважити, що навіть після закінчення громадянської війни ідеологічне кліше «ворог народу» не зникає, а навпаки, може конкретизуватися й персоніфікуватися залежно від завдань та етапів внутрішньої політики політичної сили, що тримає в руках державну владу. Подібне кліше приходить на допомогу новій правлячій еліті під час закріплення власної влади, порушуючи правові основи нового правопорядку та створюючи небезпеку для громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Berry M. E. The culture of civil war in Kyoto [The text] / M. E. Berry. – Berkeley: University of California Press, 1994. – xxxii, 373 p.
2. Головаха Є. Основні етапи і тенденції трансформації українського суспільства: від перебудови до «помаранчевої революції» [Текст] / Є. Головаха, Н. Паніна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 32–52.
3. Definitions [Electronic resource] / Department of Peace and Conflict Research. – Way of access : URL : <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/>. – Title from the screen. – 05/04/2017.
4. Гарр Т. Р. Почему люди бунтуют [Текст] : пер. с англ. / Т. Р. Гарр. – СПб. и др.: Питер, 2005. – 460 с.
5. Нефедов С. А. Экополитическое насилие как феномен современной политической жизни [Текст]: дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.02 / Сергей Александрович Нефедов; [Северо-Кавказ. федер. университет]. – Пятигорск, 2014. – 311 с.
6. Основы общей теории международных отношений [Текст]: учеб. пособие / под ред. А. С. Маныкина. – М. : Изд-во МГУ, 2009. – 589 с.
7. Корчмит-Матюшов В. И. Теория войн [Текст] / В. И. Корчмит-Матюшов. – М. : Слово, 2001. – 133 с.
8. Мосов С. П. Война или мир – выбор за человечеством [Текст]: монография / С. П. Мосов. – Киев: Румб, 2007. – 261 с.
9. Черняховский С. Ф. Смутьяны и граждане [Текст] / С. Ф. Черняховский // Власть. – 2011. – № 1. – С. 39–41.
10. Музыка О. А. Бифуркации в природе и обществе: естественнонаучный и социосинергетический аспект [Текст] / О. А. Музыка // Современные наукоемкие технологии. – 2011. – № 1. – С. 87–91.
11. Розов Н. С. Природа войны: макросоциологический анализ сущности и причин массового организованного насилия [Текст] / Н. С. Розов // Гуманитар. вектор. Сер. Педагогика, психология. – 2009. – № 1. – С. 29–39.
12. Насиновский В. Е. Вооруженные конфликты: Поиск решений [Текст] / В. Е. Насиновский. – М.: Объед. ред. МВД РФ, 1996. – 126, [2] с.
13. Фромм Э. Из плена иллюзий [Текст] // Душа человека / Э. Фром. – М.: Республика, 1992. – 429 с.
14. Вовк С. О. Громадянські війни: генеза, сутність, наслідки: Монографія. – Старобільськ, 2017. – 342 с.
15. Вовк С. О. Морально-етичні проблеми громадянської війни [Текст] / С. О. Вовк // Філософія і політологія в контексті сучас. культури. – 2013. – Вип. 5. – С. 7–10.

16. Вовк С. О. Людина, громадянин, держава в умовах громадянської війни [Текст] / С. О. Вовк // Грані : наук.-теорет. і громад.-політ. альманах. – Дніпр, 2015. – № 11. – С. 29–33.
17. Вовк С. О. Політичні наслідки громадянських війн: проблеми класифікації [Текст] / С. О. Вовк // Філософія і політологія в контексті сучас. культури. – 2014. – Вип. 8. – С. 175–178.
18. Жильев М. Л. Социально-философский анализ последствий войн и военных конфликтов XX-го века [Текст]: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / Марк Леонардович Жильев. – М., 1996. – 174 с.
19. Сірий С. В. Соціально-політичний контекст локальних війн і воєнних конфліктів в умовах глобалізації [Текст] : автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.04 / Сірий Сергій Володимирович; Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – Київ, 2008. – 20 с.
20. Михайлюк О. В. Про деякі особливості соціальної психології часів революції та громадянської війни (1917–1920 рр.) [Текст] / О. В. Михайлюк // 36. наук. пр. молодих вчених. – Дніпропетровськ: «Арт-Пресс», 1999. – Вип. 1: Історія. – С. 85–93.
21. Разиньков М. Е. Причины, формы, психологические последствия проявлений «боевой жестокости» в гражданской войне [Текст] / М. Е. Разиньков // История, философия, политология и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопр. теории и практики. – 2011. – № 5, ч. 2. – С. 156–160.
22. Михайлюк О. В. Вказ робота.
23. Хисамутдинова Р. Р. Психология человека на войне [Текст] / Р. Р. Хисамутдинова // Вестник Омского гос. университета. – 2006. – № 4. – С. 64–70.
24. Гальцов В. И. Гражданская война и массовое историческое сознание: эволюция стереотипов [Текст] / В. И. Гальцов // Россия от Первой мировой войны до образования СССР. – Самара; М., 2011. – Вып. 1. – С. 105–123.
25. Сенявская Е. С. Психология войны как историко-теоретическая проблема [Электронный ресурс] / Е. С. Сенявская. – Режим доступа : URL : <http://www.hist.msu.ru/Departments/HisTheory/Ed2/nhjtr3.htm>. – Название с экрана. – 25.06.2016.